

ZNANSTVENI I STRUČNI SKUPOVI

Prva dubrovačko-zagrebačka doktorska radionica Poslijediplomskog doktorskog studija *Moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu* Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Poslijediplomskog doktorskog studija *Povijest stanovništva* Sveučilišta u Dubrovniku, Dubrovnik, 9. lipnja 2013.

S obzirom da je upravo u *Historijskom zborniku* (godina LX, Zagreb 2007, str. 369-380) bio predstavljen program novopokrenutog Poslijediplomskog doktorskog studija *Moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu* Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, prikladno je u istom časopisu detaljnije predstaviti jednu od radionica koje je Doktorski studij dosad organizirao, kao dodatnu ilustraciju različitih oblika rada na tome studiju. Pritom se sada već kontinuirano izvedenoj hrvatsko-slovenskoj doktorskoj radionici dvaju doktorskih studija odsjekâ za povijest Filozofskih fakulteta u Zagrebu i Ljubljani održanoj 2012. i 2013. godine pridružila i novouspostavljena dubrovačko-zagrebačka doktorska radionica. Njezino prvo održavanje – kao rezultat poticaja prof. dr. sc. Drage Roksandića i akademika Nenada Vekarića – bit će prikazano programom Radionice i na njoj izloženim tekstovima Josipa Mihaljevića, Branimira Jankovića, dr. sc. Irene Ipšić i dr. sc. Rine Kralj-Brassard povodom predstavljanja doktorandskih zbornika radova *Baltazar Bogišić i njegovo doba u intelektualnohistorijskoj perspektivi* (uredili Drago Roksandić i Branimir Janković, Zagreb 2012) i *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj* (priredili Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan, Zagreb – Dubrovnik 2009), čiji je sadržaj isto tako priložen, svjedočeći o nekim od rezultata suradničkog rada doktoranada i nastavnika kako na zagrebačkom tako i na dubrovačkom doktorskome studiju.

1. Program Prve dubrovačko-zagrebačke doktorske radionice

Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku
Muzej i zbirka Baltazara Bogišića Zavoda za povijesne znanosti

Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Cavtatu

Poslijediplomski doktorski studij *Povijest stanovništva* Sveučilišta u Dubrovniku

i

Poslijediplomski doktorski studij

Moderne i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu

Odsjeka za povijest

Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

pozivaju Vas na

Prvu dubrovačko-zagrebačku doktorsku radionicu

i

predstavljanje doktorandskog zbornika radova

Baltazar Bogišić i njegovo doba u intelektualnohistorijskoj perspektivi

(ur. Drago Roksandić, Branimir Janković, Zagreb 2012.)

Zavod za povijesne znanosti HAZU, Sorkočevićev ljetnikovac na Lapadu,

Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik

Nedjelja, 9. lipnja 2013. godine, s početkom u 10,30 sati

PROGRAM RADA

10.30 – 13.00 Zavod za povijesne znanosti HAZU, Sorkočevićev ljetnikovac na Lapadu

Otvaranje Prve dubrovačko-zagrebačke doktorske radionice

Govore: akademik Nenad Vekarić i prof. dr. sc. Drago Roksandić

Predstavljanje zbornika radova *Baltazar Bogišić i njegovo doba u intelektualnohistorijskoj perspektivi* (ur. Drago Roksandić i Branimir Janković), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest, Poslijediplomski doktorski studij *Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu* FF press, Zagreb 2012)

Autori: Petar Bujas, Vicko Fisković, Branimir Janković, Melita Jesih Matić, Josip Mihaljević, Tihana Petričević, dr. sc. Monica Priante, prof. dr. sc. Drago Roksandić, Irena Smiljanić i Filip Tomić

Zbornik predstavljaju: Josip Mihaljević, Branimir Janković i Boris Bui, urednik FF press

Iskustvo rada na zborniku radova studenata Poslijediplomskog dokorskog studija Sveučilišta u Dubrovniku *Povijest stanovništva*

Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj (priredili Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan, Zagreb – Dubrovnik 2009)

Autori: prof. dr. sc. Anđelko Akrap, Tamara Alebić, Silvija Batoš, Julijana Antić-Brautović, Inge Bego-Matijević, prof. dr. sc. Miroslav Bertoša, Marija Brandić, dr. sc. Aida Cvjetković, doc. dr. sc. Ivan Čipin, Frane Čizmić, dr. sc. Žarko Dugandžić, Mirela Fulurija, prof. dr. sc. Jakov Gelo, Marija Gjurašić, Monika Grdiša-Asić, dr. sc. Irena Ipšić, dr. sc. Rina Kralj-Brassard, dr. sc. Ivana Lazarević, Marinko Marić, dr. sc. Jasenka Maslek, Dubravka Mehaković, Neda Mihović, dr. sc. Jelena Mojaš-Obradović, Aleksandra Piteša-Orešković, Kristina Puljizević, akademik Nenad Vekarić i prof. dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

O radu na Zborniku govore: dr. sc. Irena Ipšić i dr. sc. Rina Kralj-Brassard.

Tema Doktorske radionice

Izborni doktorski kolegiji na poslijediplomskim doktorskim studijima povijesti Sveučilišta u Dubrovniku i Sveučilišta u Zagrebu

Uvodne napomene: akademik Nenad Vekarić, prof. dr. sc. Drago Rokсандić

Rasprava

U raspravi sudjeluju studenti Poslijediplomskog dokorskog studija *Povijest stanovništva* Sveučilišta u Dubrovniku i gosti, studenti Poslijediplomskog dokorskog studija *Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu* Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te suradnici zbornika *Baltazar Bogišić i njegovo doba u intelektualnohistorijskoj perspektivi* Petar Bujas, Vicko Fisković, Branimir Janković, Melita Jesih Matić, Josip Mihaljević, Tihana Petričević i dr. sc. Monica Priante.

Projekcija filma *Probni brak* (10 min.)

Istraživanje „probnog“ braka u Blatu na Korčuli pod vodstvom akademika Nenada Vekarića u suradnji sa studentima poslijediplomskog dokorskog studija *Povijest stanovništva*.

Razgovore s kazivačima vodile dr. sc. Ivana Lazarević i dr. sc. Jelena Obradović Mojaš
Filmska ekipa: Dina Jakir, Lea Mileta i Barbara Vekarić

13.30 – 14.30 druženje u Zavodu za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku s prigodnim domjenkom

14.30 – 16.00 Ručak

16.00 polazak u Cavtat i posjet Muzeju i zbirci Baltazara Bogišića Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Cavtatu, Obala dr. Ante Starčevića 18, 20210 Cavtat

Stručno vodstvo upraviteljice Muzeja i zbirke mr. sc. Stane Đivanović

Druženje u Cavtatu

19.50 Polazak na aerodrom Čilipi

Čemu Prva dubrovačko-zagrebačka doktorska radionica?

Polazeći od pretpostavke kako imperative inozemne i regionalne sveučilišne i znanstveno-istraživačke suradnje treba uvijek iznova pratiti i poticati nužnim intenziviranjem međusveučilišne razmjene i znanstveno-istraživačkog institucionalnog umrežavanja u hrvatskom sveučilišnom i znanstvenom sustavu, organiziranje Prve dubrovačko-zagrebačke doktorske radionice između dviju partnerskih doktorskih studija vođeno je upravo tom namjerom. Pored toga što Poslijediplomski doktorski studij *Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu* Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Poslijediplomski doktorski studij *Povijest stanovništva* Sveučilišta u Dubrovniku veže ukorijenjena međusobna suradnja u vidu institucionalnog i nastavnog sudjelovanja Sveučilišta u Zagrebu u izvođenju dokorskog studija Sveučilišta u Dubrovniku i Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, oba doktorska studija dijele sada već petogodišnje radno iskustvo koje omogućuje sadržajnu raspravu o prvotno namjeravanom, dosada postignutom, kao i o mogućim novim perspektivama razvoja i suradnje.

Pritom je kao još jedan od povoda za Prvu dubrovačko-zagrebačku radionicu – koju bismo u ovom obliku željeli dugotrajnije ustaliti – poslužilo objavljivanje zbornika radova *Baltazar Bogišić i njegovo doba u intelektualnohistorijskoj perspektivi* (uredili Drago Roksandić i Branimir Janković, Zagreb 2012) studenata Poslijediplomskog dokorskog studija *Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu* Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Taj je zbornik, kao i zbornik radova *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj* (priredili Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan, Zagreb – Dubrovnik 2009) studenata Poslijediplomskog dokorskog studija *Povijest stanovništva* Sveučilišta u Dubrovnika, prikladna osnova za poticajnu razmjenu iskustava između doktoranada i nastavnika oba doktorska studija, ponajviše s obzirom na potrebe i mogućnosti koncipiranja inovativnih i istraživački orijentiranih obaveznih i izbornih kolegija.

U ovoj smo prigodi za središnju temu Prve doktorske radionice odabrali upravo raspravu o izbornim kolegijima dokorskkih studija, otvorenu sudjelovanju nastavnika i studenata dubrovačkog i zagrebačkog dokorskog studija. Uvjereni smo da će tako zamišljena rasprava rezultirati s nizom relevantnih razmatranja koja će kao kvalitetna povratna informacija za oba doktorska studija pokazati opravdanost i potrebu započinjanja ove, nadamo se, serije dokorskkih radionica.

2. Sadržaji predstavljenih zbornika

2.1. Zbornik radova *Baltazar Bogišić i njegovo doba u intelektualnohistorijskoj perspektivi*, uredili Drago Roksandić i Branimir Janković, Studijska biblioteka „Povratak izvorima / S novim pristupima“, sv. 1, Poslijediplomski doktorski studij *Moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu* Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, FF press, Zagreb 2012, 268 str.

SADRŽAJ

Prof. dr. sc. **Drago Roksandić i Branimir Janković**

Urednički predgovor (str. 7-11)

Članci, korespondencije, lexicographica

Josip Mihaljević

Baltazar Bogišić između hrvatstva i srpstva (u kontekstu nacionalno-integracijskih tokova druge polovice 19. st.), (str. 15-44)

Petar Bujas

Baltazar Bogišić između tradicije i modernizacije (str. 45-56)

Branimir Janković

Odnos prestižnih profesija i društva u 19. stoljeću na primjeru Franje Račkog, Stojana Novakovića i Baltazara Bogišića (str. 57-80)

Monica Priante

Običajno pravo kao mjesto izgradnje „nacije“: elementi za čitanje djela Fedora Demelića *Le droit coutumier des Slaves Méridionaux d'après les recherches de M.V. Bogišić* (Pravni običaji kod Južnih Slavena na temelju istraživanja V. Bogišića), (str. 81-92)

Tihana Petričević

Hrvatsko akademsko društvo "Velebit" na Sveučilištu u Beču (1865.-1882.), (str. 93-104)
Leksikon članova akademskog društva Velebit u Beču (1865.-1882.), (str. 105-113)

Filip Tomić

Prilog poznavanju života i djela Nićifora Dučića: problematika pisama upućenih Baltazaru Bogišiću (str. 115-144)

Izbor iz korespondencije Nićifor Dučić – Baltazar Bogišić (str. 145-182)

Vicko Fisković

Cavtačani u svijetu i zavičaju: Baltazar Bogišić i Vlaho Bukovac jedan drugome, riječju i slikom (str. 183-190)

Korespondencija Vlaho Bukovac – Baltazar Bogišić (str. 191-205)

Melita Jesih Matić

Iz spomeničke baštine: kontroverze oko zagrebačkog spomenika Josipu Jurju Strossmayeru (str. 207-226)

Prijevod

Theodor Schieder

O teoriji vodećih slojeva u Novome vijeku (*prevela Irena Smiljanić*), (str. 229-238)

Prilozi (str. 241-261)

Prilog 1.: Prof. dr. sc. **Drago Roksanđić**, Opis kolegija *Hrvatska i srpska elitna kultura između tradicije i utopije* (cca. 1860-1900.): *primjer Baltazara Bogišića u odnosima s Vatroslavom Jagićem, Stojanom Novakovićem i Franjom Račkim*;

Prilog 2.: *Čitanka s izborom tekstova – predložaka za raspravu* (sastavio: prof. dr. sc. **Drago Roksanđić**)

Prilog 3.: Članovi kolegija *Hrvatska i srpska elitna kultura između tradicije i utopije* (cca. 1860-1900.): *primjer Baltazara Bogišića u odnosima s Vatroslavom Jagićem, Stojanom Novakovićem i Franjom Račkim*;

Prilog 4.: **Branimir Janković**, „Baltazar Bogišić i pitanja koja proizlaze iz problema oblikovanja i izbora stručnih naziva u zakonima“;

Prilog 5.: Prof. dr. sc. **Drago Roksanđić** – članovima Kolegija, Zagreb, 21. prosinca 2008.

Kazalo imena (str. 262-268)

2.2. Zbornik radova *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj* (priredili Nenad Vekarić i Božena Vranješ-Šoljan. Zagreb – Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2009)

SADRŽAJ

Izvorni znanstveni članci

Nenad Vekarić, Božena Vranješ-Šoljan

Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj (str. 9-62)

Tamara Alebić, Irena Ipšić, Božena Vranješ-Šoljan

Stanovništvo Drenovaca (1870-1880): predtranzicijsko doba (str. 63-90)

Marija Brandić, Monika Grdiša-Asić, Ivan Čipin

Stanovništvo Donjeg Miholjca (1870-1880): predtranzicijsko doba (str. 91-114)

Rina Kralj-Brassard, Jelena Obradović-Mojaš, Miroslav Bertoša

Stanovništvo Buzeta (1870-1880): početak tranzicije mortaliteta (str. 115-142)

Frane Čizmić, Božena Vranješ-Šoljan

Prve naznake demografske tranzicije: Stanovništvo Betine (1870-1880) (str. 143-169)

Marinko Marić, Anđelko Akrap

Na pragu demografske tranzicije: stanovništvo Biska u Cetinskoj krajini (1870-1880), (str. 171-194)

Inge Bego-Matijević, Žarko Dugandžić, Anđelko Akrap

Tranzicija mortaliteta: stanovništvo Desne na Neretvi (1870-1880), (str. 195-218)

Ivana Lazarević, Nenad Vekarić

Stanovništvo Blata na Korčuli (1870-1880): početak demografske tranzicije (str. 219-241)

Julijana Antić-Brautović, Aleksandra Piteša-Orešković, Jakov Gelo

Stanovništvo Pupnata na Korčuli (1870-1880): početak demografske tranzicije (str. 243-266)

Neda Mihović, Kristina Puljizević, Božena Vranješ-Šoljan

Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Babina Polja na otoku Mljetu (1870-1880), (str. 267-288)

Silvija Batoš, Jasenka Maslek, Nenad Vekarić

Stanovništvo Maranovića na otoku Mljetu (1870-1880): razdoblje demografske tranzicije (str. 289-312)

Aida Cvjetković, Dubravka Mehaković, Jakov Gelo

Središnja etapa demografske tranzicije: stanovništvo Lopuda (1870-1880), (str. 313-336)

Marija Gjurašić, Minela Fulurija, Nenad Vekarić

Zakašnjela demografska tranzicija: stanovništvo Lisca u Dubrovačkom primorju (1870-1880), (str. 337-362)

3. Predstavljanje zbornikâ

JOSIP MIHALJEVIĆ

Predstavljanje zbornika radova *Baltazar Bogišić i njegovo doba u intelektualnohistorijskoj perspektivi* (uredili Drago Roksandić, Branimir Janković, Zagreb 2012)

Poštovane kolegice i kolege, uvažene profesorice i profesori, zadovoljstvo mi je pozdraviti sve vas ovdje prisutne na našoj prvoj dubrovačko-zagrebačkoj doktorskoj radionici.

Mene je zapala čast da vam ukratko predstavim iskustvo koje smo prošli radeći na zborniku *Baltazar Bogišić i njegovo doba u intelektualnohistorijskoj perspektivi*. Radi se o zborniku doktorskih radova nastalim u sklopu kolegija „Hrvatska i srpska elitna kultura između tradicije i utopije (cca. 1860.-1900.): primjer Baltazara Bogišića u odnosima s Vatroslavom Jagićem, Stojanom Novakovićem i Franjom Račkim“.

Kao što su urednici Zbornika, profesor Drago Roksandić i kolega Branimir Janković u predgovoru naglasili, jedva da je itko od nas doktoranada upisanih na kolegij, znao išta više o liku i djelu Baltazara Bogišića. Kroz literaturu koju smo proučavali na dodiplomskim, odnosno diplomskim razinama, na njegovo ime nailazili bismo vrlo rijetko. Rad u Kolegiju otkrio nam je da se radi o jednom od najznačajnijih hrvatskih, ali i južnoslavenskih intelektualaca druge polovice 19. stoljeća. Posebno mjesto Bogišić je zauzimao u onodobnoj pravnoj znanosti.

Ja ipak neću govoriti o samome Bogišiću. O njemu govori dosad već prilično obimna literatura čiji je najnoviji predstavnik i ovaj Zbornik radova. Reći ću nešto više o procesu koji je prethodio objavi Zbornika.

Za mene, sve je počelo u zimu 2008. na mojoj prvoj godini Poslijediplomskog studija *Moderna i suvremena hrvatska povijest u europskom i svjetskom kontekstu*. Ja sam, naime, polaznik druge generacije ovog PDS-a. Na kolegij sam, takoreći, „upao“ u zadnji čas, jer nisam na vrijeme vidio obavijest o izbornom kolegiju koji je, kao i svaki drugi, imao ograničen broj mjesta. Obzirom da su prijave za sudjelovanjem bile zatvorene zamolio sam prof. Roksandića, kao voditelja Kolegija, da me primi, ako još ima koje slobodno mjesto. Toj mojoj molbi profesor je udovoljio, što me nije iznenadilo, obzirom na pristupačnost koju je nama studentima iskazivao na diplomskoj razini.

Na kolegiju, koji se sastojao od 4 četverosatne sesije bili smo suočeni sa spartanskim ritmom rada. Valjda mi profesor neće zamjeriti na ovoj hiperboli. Ali, radilo se na zaista solidnoj razini. Za svaku sesiju „naoružavali“ smo se brojnim čitanjima relevantnih predmetnih i teorijskih tekstova. Izlaganja i rasprave koje su iz toga slijedile na Kolegiju bile su iznimno plodne, a naše spoznaje o problematici šire. Kroz taj rad otvarala su nam se brojna pitanja na koja smo nekolicina nas pokušali odgovoriti, ili ih barem otvoriti u ovome Zborniku.

Pred kraj Kolegija prof. Roksandić je, vjerojatno vidjevši da pred sobom ima grupu ljudi koji žele raditi, predložio da odemo i dalje od onoga što su pred nas stavljale fakultetske obaveze – da počnemo rad na objavljivanju naših tekstova. Ta druga faza počela je profesorovim pozivom na zajedničke sastanke koje smo i održavali gotovo svakog ponedjeljka u siječnju i veljači 2011. u profesorovom kabinetu. Na tim sastancima raspravljali smo i dorađivali naše radove – iznosili opaske, kritike, ukazivali na nedosljednosti, pogreške i sl. Radili smo ono što u znanstvenim časopisima rade recenzenti i uredništva. Koliko smo ozbiljno pristupali poslu, govori i činjenica da smo radove ispravljali i po nekoliko puta. Moj je tekst, npr., „prošao“ naš recenzentsko-urednički postupak tek iz trećeg pokušaja.

Naš timski rad završio je izradom kazala imena, tako što je svaki od nas iz prijeloma svoga teksta u Zborniku „izvlačio imena“. Kazalo su na kraju objedinili prof. Roksandić i kolega Janković koji su odradili i zahtjevni završni urednički posao i finalizaciju samog Zbornika. Moram na ovome mjestu posebno istaknuti ime kolege Jankovića koji je i za trajanja kolegija bio prva doktorandska violina. Od svih nas doktoranada, Branimir je zasigurno ulagao najviše energije, vremena i truda što je pak i nas ostale poticalo na sve veći angažman.

Ovaj Zbornik nama doktorandima važan je iz dva važna aspekta. Kao prvo, radi se o sjajnoj prilici da naša istraživanja i radove objavimo kod jednog uglednog izdavača, što je u ovome slučaju FF Press. S drugog, još značajnijeg aspekta, on pokazuje da se fakultetski kolegiji ne moraju izvoditi isključivo na teorijskoj razini, odnosno da ne moraju uvijek biti koncipirani u obliku predavanja *ex cathedra*. Ono što je, po mojoj procjeni, bila slabija strana studiranja na diplomskoj razini, ali nažalost to je ostala i slabija strana doktorske razine, jest nedostatak praktičnog historičarskog rada. Pod time mislim na rad s izvornom arhivskom građom te insistiranje na samom pisanju – procesu uobličavanja konačnog proizvoda – teksta – znanstvenog i stručnog članka. Često sam dojma da je na našim fakultetima zanemarena ta zanatska strana historičarske struke. Stoga smatram da se kroz ovakve oblike nastave najbolje uči zanat povjesničara, sama povijest se istinski proučava – studira u onom starom, da ne kažem, „predbolonjskom“ smislu te riječi.

Na kraju, moram posebno zahvaliti gospođi mr. sc. Stani Đivanović, upraviteljici Muzeja i zbirke Balatazara Bogišića u Cavtatu koja nam je pružila ogromnu pomoć u radu na našim tekstovima. Ona nam je direktno iz Bogišićeve zbirke i arhive snimala i kopirala arhivsku građu i slala u Zagreb pa, zapravo, bez njenog učešća ovih radova, barem u ovakvom obliku, ne bi ni bilo.

Hvala i vama svima prisutnima na dolasku i pozornosti.

BRANIMIR JANKOVIĆ

Predstavljanje zbornika radova *Baltazar Bogišić i njegovo doba u intelektualnohistorijskoj perspektivi* (uredili Drago Roksandić, Branimir Janković, Zagreb 2012)

Najprije bih želio zahvaliti domaćinu, akademiku Vekariću i svima koji su sudjelovali u organiziranju našeg dolaska u Dubrovnik te pozdraviti studente Poslijediplomskog doktorskog studija „Povijest stanovništva“ i zahvaliti svima koji ste došli. Zahvalio bih zatim profesor Roksandiću i suradnicima zbornika o Baltazaru Bogišiću na prilici da predstavim naš Zbornik i s njime povezanu povijesnu i suvremenu problematiku.

Predstavljanja knjiga često su konvencionalan žanr, no one imaju dodatno značenje kada se na njima kaže primjerice ono što u samoj knjizi nije zapisano. Knjige k tome imaju i vlastitu povijest, odnosno dio su određene povijesti koju tijekom rada na njima često ne uspijevate potpunije sagledati.

Drago mi je da se Zbornik predstavlja na Prvoj dubrovačko-zagrebačkoj doktorskoj radionici, jer se radi upravo o zborniku studenata doktorskog studija, kao i da se predstavlja u Dubrovniku i Cavtatu odakle je svoju iznimnu lokalnu, regionalnu i međunarodnu afirmaciju započeo ostvarivati pravnik i pravni povjesničar Baltazar Bogišić (1834-1908) kome je Zbornik i posvećen.

Zbornik je, kao što je već rečeno, rezultat rada na izbornom kolegiju na Poslijediplomskom doktorskome studiju *Moderne i suvremene hrvatske povijesti u europskom i svjetskom kontekstu* Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu „Hrvatska i srpska elitna kultura između tradicije i utopije (cca. 1860-1900.): primjer Baltazara Bogišića u odnosima s Vatroslavom Jagićem, Stojanom Novakovićem i Franjom Račkim“ održavanom 2008/2009. godine. Kako je 2008. godine bila 100. godišnjica smrti Baltazara Bogišića, tom je prigodom započelo pripremanje i zatim 2011. godine objavljivanje i drugih zbornika o Bogišiću – *Bogišić i kultura sjećanja: zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanog u prigodi stote godišnjice smrti Balda Bogišića* (uredili Josip Kregar et al., Zagreb 2011) i *Spomenica Baltazara Bogišića: o stogodišnjici njegove smrti 24. apr. 2008. godine* (sv. 1-2, priredio Luka Breneselović, Beograd – Niš 2011). Očit je dakle porast interesa za Bogišića – na tragu njegovog domaćeg, regionalnog i međunarodnog značaja – stoga i našem Zborniku pripada dio značenja zbog pokušaja smještanja u okrilje navedenih zbornika, nastojeći k tome ostvariti dodatnu specifičnost usmjeravanjem prema intelektualnohistorijskom okviru i željom da u potpunosti zrcali dinamiku rada jednog izbornog doktorskog kolegija. Kako su izborni kolegiji tema rasprave ove doktorske radionice želio bih odmah prijeći na za mene središnje pitanje – je li nam bio potreban takav izborni kolegij?

To je dakako povezano s pitanjem trebaju li doktorski studiji biti posve usmjereni individualnom radu na izradi vlastite disertacije, organizirajući samo mentorsku nastavu, razgovore i rad vođen usjecima zadane teme disertacije, kao što je to praksa nekih doktorskih studija. Za razliku od toga, naša se dva doktorska studija o kojima na ovoj radionici raspravljamo nisu odlučila za takvu koncepciju. K tome zagrebački doktorski studij nije tematski orijentiran – kao što je dubrovački na povijest stanovništva – i na njemu možete čuti predavanja koja ponekad mogu imati malo izravne veze s temama vašeg doktorskog rada i historiografskih interesa.

No ako poput mene ne smatrate da biste nakon obrane disertacije trebali vladati samo i isključivo njezinim tematskim područjem, kolegij koji je rezultirao ovim Zbornikom spremno ćete prihvatiti. Međutim, osim širenja područnog, tematskog i sadržajnog okvira literature koju

čitati i izvora koje pregledavate, mnogo je, prema mome mišljenju, važnije pitanje u kojem smjeru vlastitog samooblikovanja kao povjesničara ići, odnosno prema kojem cilju. Kako se zapravo pozicionirati kao mladi povjesničar/povjesničarka u suvremenom globaliziranom historiografskom, humanističkom i društvenom polju? Za odabir vlastite strategije, koju se ne može u potpunosti predvidjeti jer ne znate kamo će vas upuštanje u određenu problematiku odvesti, preduvjet je dakako analiza kako historiografskog, humanističkog i društvenog polja u kojima ste usidreni, tako i onih koji vas okružuju.

Podatak da nam prije polazjenja navedenog doktorskog izbornog kolegija nije bilo poznato tko je bio Baltazar Bogišić može poslužiti kao polazište u analizi toga polja. Ne mislim pritom na percipiranje Bogišića kao međunarodno uvaženog pravnika i pravnog povjesničara, istaknutu ličnost koja je zadužila struku, jednog od onih „znamenitih Hrvata (...)“ koji su kroz povijest, svaki na svoj način, krčili putove i povezivali Hrvatsku s Europom, pridonijeli njenoj europeizaciji i integraciji u svjetska politička, vojna i kulturna događanja...“, da se poslužim riječima serijala koji je *Jutarnji list* započeo 8. lipnja 2013, neposredno prije naše radionice, povodom nadolazećeg ulaska Hrvatske u Europsku Uniju 1. srpnja 2013. godine. Takve riječi shvaćam, da budem mladenački nekorektan, ceremonijalnim elitizmom. Mislim nasuprot tome na Bogišića kao intelektualnu figuru koja je participirala u različitim južnoslavenskim i slavenskim kulturnim krugovima, koja je dio i hrvatskog, i srpskog, i crnogorskog kulturnog kruga. Drugi pak podatak, da je tematski okvir izbornog kolegija hrvatska i srpska elitna kultura i da to u ovoj prigodi posebno ističem ukazuje na činjenicu da to ni u kojem slučaju nije samorazumljivo, dapače, ukazuje na stanoviti otklon. Zbrajajući sve to reći ću odmah da držim hrvatsko obrazovno i historiografsko polje uvelike mononacionaliziranim. K tome rasprave u javnom polju o isključivoj nacionalnoj pripadnosti pojedinih osoba poput Ive Andrića, kao možda najglasnijeg slučaja, ili šutnja o nekim drugima, svjedoče o tome kako je izgleda teško prihvatiti višestruke identitete i osobe koje se nalaze „između“ i bivaju dionici dvaju ili više nacionalnih i kulturnih krugova. Ne čuti za Bogišića nije naravno krivnja onih koji sustavno istražuju njegov opus već govori o obilježjima društvenog polja u kojem se za njega ne čuje. Ukazivati s druge strane, kada je riječ o prožimanjima hrvatske i srpske kulture, na kontekstualni argument povijesnih trauma hrvatsko-srpskih odnosa mogu prihvatiti kao činjenicu, ali isto tako mogu kao mladi povjesničar inzistirati na tome da ih se nastoji premostiti. Odvojiti hrvatsku povijest od srpske, bosanskohercegovačke, crnogorske i regionalne u cjelini (što ovdje u Dubrovniku ne trebam posebno naglašavati), kao ustvari i jugoslavenske, nije u složenoj, isprepletenoj povijesnoj zbilji kao i povijesti kao disciplini moguće a da ne napravite određene umjetne praznine. Nikakav ulazak Hrvatske u Europsku Uniju to dakako ne može promijeniti. Osim toga, poznato je kako upravo komparacija omogućuje nužne preduvjete za bolje razumijevanje vlastite povijesti. Iz toga je razloga u ovom Zborniku moguće gotovo u svakom članku naći tematiziranje hrvatsko-srpsko-crnogorskih kontakata i prožimanja.

No tematsko širenje bavljenja vlastitom poviješću prema slovenskim, srpskim, bosanskohercegovačkim i drugim prožimanjima samo je, prema mome mišljenju, jedna strana medalje u pitanju vlastitog pozicioniranja kao povjesničara. Druga je dakako teorijska i metodološka. U syllabusu našeg izbornog kolegija apostrofirana je, između ostalog, interkulturalna perspektiva i komparativna povijest u oblikovanju istraživanja elitne hrvatske i srpske kulture. Nasuprot nekima koji teorijske i metodološke koncepte i pristupe smatraju stranim tijekom povijesti kao discipline, upravo je inzistiranje na uklapanju u određene tokove komparativne, socijalne, kulturne povijesti ono što nas kao povjesničare veže onkraj nacionalnih, regionalnih i međunarod-

nih granica. To naravno ne znači zanemarivanje rada na izvorima, što se očitovalo i u naslovu novopokrenute studijske biblioteke „Povratak izvorima / S novim pristupima“, čiji je Zbornik prvi svezak. Izvori su nam većinom bili radovi i spisi pripadnika elitne kulture, njihove autobiografije i biografije, ali napose njihova obilna korespondencija. Devetnaesto stoljeće doba je korespondencija koje omogućavaju brojna istraživanja samooblikovanja njihovih autora (upravo za pristupe poput povijesne antropologije o čemu primjerice na doktorskom studiju „Povijest stanovništva“ predaje profesorica Janeković-Römer). Uz Bogišićevu korespondenciju koju smo koristili, u Zborniku se stoga nalaze i prijevodi korespondencija Bogišića i Dučića (uz opsežni članak Filipa Tomića), kao i Bogišića i Bukovca (uz članak Vicka Fiskovića). Željeli bismo pritom još jednom zahvaliti gospođi Đivanović što nam je učinila dostupnim različitu korespondenciju iz Bogišićeve zbirke u Cavtatu. Međutim, izvori sami po sebi uglavnom nisu dovoljni, zbog čega su „novi pristupi“, apostrofirani u naslovu biblioteke, nerijetko nužni da ih interpretirate u posve novom svjetlu i istaknete u njima ono što je do tada bilo previđano i zanemarivano. Primjerice, suvremeni razvoj rodne i kulturne povijesti formirao je senzibilitet koji omogućuje uviđanje obilježja poimanja žena u velikim modernizacijskim projektima 19. stoljeća (o čemu u tekstu u Zborniku, između ostalog, piše Monica Priante), što nije ni u kom slučaju manje važno od drugih pitanja kojima se često daje istraživačka prednost. Pored toga, „novi pristupi“ potrebni su kako biste na temelju njih proučavane izvore i pripadajuću tematiku uključili u suvremene domaće, regionalne i međunarodne tokove povijesne antropologije, socijalne i kulturne povijesti i drugih poddisciplina u sklopu globaliziranih povijesnih znanosti.

Jedan od tih pristupa koji je obavijao naše tekstove i Zbornik, a da toga možda u početku i nismo bili posve svjesni, neosporno jest intelektualna povijest (koja veže i one radove u Zborniku koji se ne bave isključivo Bogišićem nego i drugim proučavanjem osobama, kao što je riječ s radovima Tihane Petričević i Melite Jesih Matić). Osim toga, poput pripadnika elitne kulture 19. i prve polovice 20. stoljeća kao što su Baltazar Bogišić, Stojan Novaković, Franjo Rački i Vatroslav Jagić, i mi smo danas kao mladi povjesničari neminovno dio određene intelektualne kulture, sa svim svojim tradicijama, potencijalima i ograničenjima. Iz svih je tih razloga naslov Zbornika upravo „Baltazar Bogišić i njegovo doba u intelektualnohistorijskoj perspektivi“ koji se iskristalizirao na kraju našeg rada. No definiranje i istraživanje intelektualnog polja, kako danas tako i u 19. stoljeću, vrlo je složeno i stoga, premda smo u svojim člancima ukazali na niz ličnosti, njihovih međusobnih kontakata i veza, njihovih krugova i mreža (o čemu svjedoči i indeks imena), nije lako reći koliko smo u tome posve uspjeli. Kao mladi povjesničar želio bih biti kritičan i reći da sam i u svom tekstu zacijelo mogao još bolje, kao da smo i u cijelom Zborniku zasigurno mogli biti još bolji. No čini mi se pritom od rezultata važnijim istaknuti usmjeravanje i traženje (da upotrijebim poznate riječi L. Febrea što ih je voljela spominjati prof. Gross – povjesničar nije onaj koji zna već onaj koji traži), odnosno nastojanje da se pokuša provesti istraživanja koja će tematski prelaziti nacionalne granice, koja će govoriti o pluralnim identitetima i hrvatsko-srpskim prožimanjima, koja će sadržajem imati regionalnu a pristupima međunarodnu perspektivu i koja će težiti uklapanju u suvremene tokove, između ostalog, komparativne i intelektualne povijesti kao dijela globaliziranih povijesnih znanosti.

Sve je to vrlo poticajno omogućavao kolegij o Baltazaru Bogišiću i hrvatskoj i srpskoj elitnoj kulturi. Bogišić se pritom pokazao kao zanimljiv transnacionalni akter, istraživački sukladan propulzivnim međunarodnim poticanjima transnacionalne povijesti, ali i subjekt proučavanja koji nužno upućuje na široku međudisciplinarnost, uključujući pravo, pravnu povijest, etnologiju, jezikoslovlje, povijest, povijest umjetnosti, sociologiju, što je isto tako u skladu s nastojanjima

ma suvremenog globaliziranog znanstvenog i historiografskog polja. Sve navedeno možda nije u potpunosti ostalo izrijekom zapisano u ovom zborniku doktoranada o Baltazaru Bogišiću, međutim implicitno je dakako posve sadržano, napose imamo li u vidu na početku postavljeno pitanje kako se pozicionirati kao mladi povjesničar/povjesničarka i prema čemu se usmjeriti u vlastitom samooblikovanju.

Zbog tih, ovdje iznesenih, pretpostavki smatram osobno važnim održavanje rasprave o mogućem osmišljavanju kreativnih izbornih kolegija koji će ponuditi izazove i otvoriti mogućnosti da se na temelju vlastitog uloženog truda i iskazane znatiželje prošire historiografske, kulturne i intelektualne perspektive koje bi mogle utjecati na poticajno mijenjanje doktoranada i mladih povjesničara i povjesničarki.

Želio bih se na kraju izlaganja – uz dosadašnji govor o historiografskom i obrazovnom polju koje čine kontekst ove rasprave o izbornim kolegijima i našem Zborniku – osvrnuti i na najavljeno globalizirano društveno polje. Možemo održati rasprave o mnogim temama, ali ne bi pritom trebalo zaboraviti sve ono političko i medijsko zagovaranje (primjerice u režiji ovdje spomenutog *Jutarnjeg lista*) tzv. strukturnih reformi i oštih rezova u trenucima ekonomske krize u kojima se opće funkcioniranje humanističkih znanosti, kao i znanosti u cjelini čini posve nestabilnim i u cjelini prilično ranjivim, što su međutim nužni okviri za realizaciju onoga o čemu ovdje raspravljamo i što planiramo. Podsjećam ovom prigodom na „Komentar Pravilnika o znanstvenom napredovanju i njegova utjecaja na razvoj humanističkih znanosti u Hrvatskoj“ (21. ožujka 2013) akademika Vekarića [navedeni Pravilnik Ustavni sud je kasnije ukinuo, 16. srpnja 2013, op. a.].

Dopustite stoga da zaključim spominjanjem samo jednog aspekta iz Bogišićeva opusa (o kojem je u našem Zborniku pisao Petar Bujas), a to je Bogišićovo viđenje modernizacije. Upravo proces modernizacije tijekom druge polovice 19. stoljeća pruža most u naše današnje društveno vrijeme puno zagovora nužnih reformi, modernizacija i transformacija. Ističem pritom kako Bogišić nije smatrao da je njegova matična sredina manje vrijedna i da bi se trebala modernizirati jedino i isključivo izvana, radikalnim zahvatima, prema neproblematiziranim i neprilagođavanim stranim obrascima i modelima, i to autoritativno i odozgo. Bogišić je nasuprot tome polazio od vrijednosti i specifičnosti lokalnih, matičnih sredina, dajući prednost nadograđivanju i poboljšavanju postojećeg. Zanimljivo je stoga uvidjeti kako se na pitanju modernizacije i kroz navedenu vizuru Bogišić može kritički politizirati, a podsjećanje na njegov rad biti čin podsjećanja na mogućnosti značenja i važnosti kritičke uloge humanističkih znanosti u suvremenim prijemima. Naime, i na tom se primjeru pokazuje točnim kako uvid u povijest često omogućuje uočavanje drugačijeg, kritičkog i alternativnog pogleda na suvremenost i na ono za što nam se u toj suvremenosti govori da nema alternative. To mi se čini mnogo važnijim od uobičajenog držanja povijesnih znanosti bitnima jer govore o kolektivnom identitetu.

Time taj društveni aspekt, kao i ono prethodno govoreno o historiografskim pristupima Bogišiću, uvjerljivo sudjeluje u pitanjima kako se s jedne strane općenito pozicionirati kao mladi povjesničar i povjesničarka, a s druge koje to konkretne izborne kolegije izabirati i što na njima čitati i istraživati, koja eksplicitno ili implicitno stoje pred svima nama trenutnim doktorandima ili netom postalim doktorima modernih, globaliziranih, kritičkih povijesnih znanosti.

IRENA IPŠIĆ

Predstavljanje zbornika *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj* (priredili Nenad Vekarić i Božena Vranješ Šoljan. Zagreb – Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2009)

Istraživanje koje su proveli polaznici prve generacije Poslijediplomskog doktorskog studija „Povijest stanovništva“ tijekom rujna 2006. godine temeljilo se na analizi podataka iz matičnih knjiga rođenih, umrlih i vjenčanih za 12 hrvatskih župa. Iako su župe prvenstveno odabrane po teritorijalnom kriteriju, kako bi svaka hrvatska povijesna regija imala svoga predstavnika, pri odabiru župa vodilo se računa o još nekoliko čimbenika pa je pored povijesnog u obzir uzet i zemljopisni kriterij, odnosno zastupljenost kopnenih, primorskih i otočkih područja, kriterij veličine (velike i male župe), ali i kriterij udaljenosti (središnje nasuprot izoliranih i zabačenih župa). Prilikom odabira župa vodilo se računa i o određenim specifičnim ciljevima pa su zbog analize tzv. „probnog“ braka uzete po dvije župe s istoga otoka. Također se vodilo računa i o dosadašnjem stanju istraženosti i odabrane su uglavnom dosad neistražene župe. Prema navedenim kriterijima, za područje Slavonije izabrane su župe Donji Miholjac i Drenovci. Za Istru je izabrana župa Buzet, za dalmatinsko zaleđe župa Bisko, a župa Desne kao reprezentant primorskog južnodalmatinskog područja. Župa Betina predstavljala je srednjodalmatinske otoke, a dvije župe otoka Korčule – Blato i Pupnat – područje južnodalmatinskog otočkog prostora. Za područje nekadašnje Dubrovačke Republike izabrano je nekoliko župa. Lisac kao reprezentant zabačene ruralne župe u unutrašnjosti, Lopud kao reprezentant pomorski orijentiranog i s gradom tijesno povezanog otoka, te dvije župe otoka Mljeta – Babino Polje kao veća i središnja, te Maranovići kao mala i zabačena župa na otoku Mljetu.

Glavni cilj istraživanja bio je analiza kretanja procesa demografske tranzicije na mikrorazini u razdoblju od 1870. do 1880. godine, odnosno u vrijeme koje sva dosadašnja istraživanja označavaju kao vrijeme početka toga procesa. Pratili su se sastavnice prirodnog kretanja stanovništva i migracije, no išlo se i korak dalje i analizirali su se onomastički podaci, te spoznali uzroci smrti toga vremena.

Rezultati istraživanja prvenstveno su pokazali nejednolikost i neujednačenost tranzicijskoga procesa. Tako je, primjerice, na bližim dubrovačkim otocima, poput Lopuda, proces uznapredovao do tranzicije nataliteta, dok u Slavoniji, kako su pokazali primjeri Donjeg Miholjca i Drenovaca, proces još nije ni započeo. Ipak, u većini župa prisutni su prvi simptomi tranzicije i u nekima prirodni prirast već iskazuje i uznapredovalu središnju etapu procesa, poput župe Buzet, Desne, Blato ili Babino Polje. Isto tako, uočeno je kako je tranzicija prije zahvatila otoke nego kopno i prije južnije od sjevernijih područja. Otočka transversala krenula je s juga prema sjeveru, od Lopuda, preko Mljeta i Korčule i najkasnije se očitovala na otoku Murteru. Isto tako prije je zahvatila središnja nego zabačena naselja. Na primjeru korčulanskih župa tranzicija se mnogo ranije osjeća u Blatu, kao centralnom naselju nego u Pupnatu kao zabačenom naselju. Gotovo iste promjene očituju se i na otoku Mljetu, i u centralnom Babinom Polju tranzicija je stigla znatno prije nego u zabačene Maranoviće.

Nejednolikost procesa osjetila se i na duljini životnog vijeka, tako je na Lopudu svaki treći umrli bio stariji od 70 godina, dok je s druge strane u Slavoniji tek svaki sedamnaesti umrli bio stariji od sedamdeset godina. Što se tiče ženidbene dobi Slavonci su se ženili desetak godina ranije nego otočani u Dalmaciji. I po broju sklopljenih novih brakova prednjačili su Slavonci i

svaki treći Slavonac je tijekom svoga života sklopio barem dva braka. Za usporedbu, u ostalim područjima tek je svaki deveti ulazio u drugi brak po redu.

Osim iznimnih rezultata koji su ostvareni i koji se temelje na bazi podataka od gotovo 17.000 jedinica, ovo istraživanje bilo je jedinstveno iskustvo za sve nas doktorande. Bio je to dobar početak i iznimno učinkovit trening za stjecanje kvaliteta koje su neophodne kako bi se postalo dobrim istraživačima – poput upornosti, strpljivosti, ustrajnosti, okrenutosti timskom radu i kolegijalnosti, točnosti i preciznosti. Većini od nas ovo je bilo prvo suočavanje s matičnim knjigama kao izvorom za istraživanje, a mnogima čak i prvo veće iskustvo s arhivskim izvorima. Nakon prvog pogleda na rukopise osjećaj neizvjesnosti bio je popriličan, no početni šok ubrzo je prevladan. Već prvoga dana počeli smo osjećati sve čari istraživačkog rada i gotovo nikome nije bilo teško predano se posvetiti iščitavanju rukopisa i unošenju podataka, a svaki je dan donosio sve zadovoljnije sumiranje obavljenoga posla. Istraživanje smo vršili podijeljeni u parove, što je odmah pobudilo natjecateljski duh – bilo je važno pronaći što zanimljiviji podatak, poznato prezime, otkriti epidemiju zaraznih bolesti ili zanimljive podatke po pitanju vanbračne djece ili djece nepoznatih roditelja, dobi mladenaca, ponovljenim brakovima ili brakovima u srodstvu. Istovremeno su se razvile različite rasprave i diskusije, teoretiziralo se o mogućim analizama i konačnim ishodima istraživanja. A kao glavno pitanje nametnulo se – hoćemo li poljuljati Geline postavke o početku tranzicijskih procesa u Hrvatskoj? Ono što smo zasigurno dokazali jest da demografska slika na mikrorazini donosi mnoge nove spoznaje, uvelike upotpunjuje teoretske okvire i nadograđuje procijenjene parametre. S postignutim rezultatima mogli smo biti više nego zadovoljni.

Za iznimno pozitivnu atmosferu, timsku solidarnost i uspješnu provedbu ovoga projekta najviše je zaslužan naš učitelj i mentor, voditelj našega studija – Nenad Vekarić. Slijediti njegove upute i učiti na njegov način, ustrajno i s puno žara, bila je iznimna čast i pravo zadovoljstvo. Znali smo da učimo od najboljega i stoga nije bilo sumnje u ishod. Njegovo znanje, energija i ljubav prema istraživačkom poslu bili su zarazni poput epidemije i ubrzo smo se i sami suočili sa simptomima „teške viroze“ – neutaživom željom za istraživačkim radom. Od velike pomoći bila nam je i profesorica Božena Vranješ-Šoljan. Njezini stručni savjeti oko oblikovanja teksta uvelike su pridonijeli njegovoj kvaliteti i znalačkim je metodama od nas stvorila istinske povijesne demografe. Kada se govori o ovome istraživanju, nikako se ne može izostaviti ime Anđelka Akrapa, koji nas je na zanimljiv i nadasve osebujuć način podučio svim teoretskim postavkama demografske tranzicije. Predavanja o teorijama ponekad znaju biti dosadna, no kada o tome govori Akrap to nikako nije slučaj. Tada natalitet i mortalitet dobivaju nove dimenzije i nisu samo sastavnice prirodnoga kretanja stanovništva, već postaju podloga za domišljate dosjetke i mnogobrojne duhovite priče, što je njegova predavanja učinilo slikovitima i iznimno dinamičnima. Omaž Akrapu i njegovim predavanjima bio je i odabir njegove župe (Bisko) kao jedne od župa koje su obuhvaćene ovim istraživanjem. Također, u knjizi se nalazi i slika Anđelka Akrapa kada je bio dječčić.

Kako i svako uspješno natjecanje završava dodjelom priznanja tako je i ovo naše završilo jednim iznimnim priznanjem i to u obliku ove knjige. No, povrh toga dobili smo neprocjenjivo iskustvo, ali zaslužili i laskavi nadimak koji s ponosom nosimo – „Nenići“.

RINA KRALJ-BRASSARD

Pokusni brak. „Ako si plódna, bit ćeš mója“

(Na Radionici je prikazan kratki film o probnom braku na temelju istraživanja koje su proveli svi polaznici prve generacije Poslijediplomskog doktorskog studija „Povijest stanovništva“ i intervjua s mještanima Blata na Korčuli. To je istraživanje bilo svojevrsan nastavak provedenih istraživanja matičnih knjiga, odnosno njihovih rezultata objavljenih u predstavljenom zborniku *Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj*. U izlaganju se govori o iskustvima istraživanja teme probnog braka, čiji će rezultati biti uskoro objavljeni. Autorica je za pripremu izlaganja koristila rukopis kolegice Ivane Lazarević na čemu joj zahvaljuje.)

U istraživanju demografske tranzicije, koje je predstavila kolegica Irena Ipšić, jedan od pokazatelja na koji se posebno obratila pozornost, bio je interval između vjenčanja i rođenja prvorodenog djeteta. Taj je pokazatelj značajan jer otkriva koliko su se u praksi poštivale crkvene preporuke o suzdržavanju od spolnih odnosa prije braka, koliko je bila prihvaćena crkvena definicija braka i kakav je bio stav o izvanbračnosti. U odabranom uzorku hrvatskih župa ističe se Blato na Korčuli gdje je visok udio djece rođene izvan braka (6,99%) a gotovo svaki drugi prvorodenac (46,18%) začet je prije vjenčanja roditelja. Izvanbračna rođenja i predbračna začeca prvorodenaca zabilježena u matičnim knjigama s kraja 19. stoljeća pokazatelj su nepoštivanja crkvenih odredbi o suzdržavanju od spolnih odnosa prije i izvan braka. Odgovori koje su nudile matične knjige bili su nedovoljni za razumijevanje pojave stoga je provedeno terensko istraživanje. Uz pomoć susretljivih osoba iz lokalne zajednice, koji su bili vodiči istraživačima, anketirani su stanovnici Blata. Doktorandi su pripremljeni za postavljanje pitanja s poštovanjem, obazrivo, jer se radi o osjetljivoj etnološkoj temi. Druga „zamka“ koja je mogla utjecati na tijek istraživanja bila je moguća „zamjena uloga“. Duhoviti Blaćani lako su mogli od ispitanika postati ispitivači i ugodni razgovor skrenuti na temu po svome izboru. Da bi se ova „opasnost“ otklonila doktorandi su podijeljeni u parove u kojima je pitanja postavljao doktorand koji se manje isticao, primjerice, naglaskom. Intervju s kazivačima održan je 16. rujna 2007. godine. U njemu su sudjelovali svi doktorandi prve generacije od kojih su neki imali i novinarskog iskustva. Zahvaljujem kolegici Jeleni Obradović-Mojaš, urednici na Radio Dubrovniku na svesrdnoj profesionalnoj pomoći. Postavljeno je više pitanja, no najvažnija za odabranu temu su:

1) Postoji li danas u Blatu ili je nekad postojalo „dovođenje žene na probu“ tj. provjeravanje može li žena roditi prije nego što se s njome stupi u brak?

2) Koji se termini u Blatu rabe za tu pojavu?

3) Na koji se način odvija „proba“? Stanuje li žena u kući budućeg muža ili u vlastitoj kući?

4) Što se događa ako žena ne prođe „probu“? Vraća li se kući? Kakav je stav zajednice prema njoj? Smatra li se to njenom sramotom? Postoji li ikakva naznaka da se uzrok neplodnosti vidi u muškarcu, a ne u ženi?

5) Postoje li slučajevi „ponovljene probe“ tj. može li žena koja nije prošla „probu“ kod jednog, poći na „probu“ kod drugog muškarca? Što ako prođe „drugu probu“? Kakav je u tom slučaju stav prema prvom muškarcu (kod kojega nije prošla „probu“)?

Iz vjerske perspektive Katoličke crkve ne može uopće biti govora o pokusnom braku jer pokus isključuje brak – nerazrješivu otajstvenu vezu. Zato i u crkvenom pravu ne postoji rastava braka nego proglašenje ništavnosti, nepostojanja ženidbe. Ovakav crkveni stav o braku sazrijevao je tijekom mnogo stoljeća, a učvrstio se nakon Tridentskog koncila. Što čini brak i kada on nastaje

pitanja su o kojima se mnogo raspravljalo. Za uvid u složenost pitanja poimanja braka u sred-njovjekovnom i ranonovovjekovnom razdoblju upućujem na knjige Zdenke Janeković Römer *Maruša ili suđenje ljubavi*, Slavice Stojan *Vjerenice i nevjernice*, Marije Mogorović Crljenko *Dru-ga strana braka. Nasilje i ilegitalnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća*. Crkvene odredbe o braku nisu svi poštovali, što je vidljivo u ustanovi pokusnog ili probnog braka koji je privremen, nelegitiman i ima posebnu ulogu, obično provje-ru plodnosti žene, odnosno para. Terensko istraživanje potvrdilo je da u Blatu postoji probni brak kao tradicijska ustanova. Za kazivače je izvanbračnost nemoralna, djeca koja nose majčino prezime pogrdno su nazivani „muladima“, no probni brak i začecje prvorodjenca prije sklapanja braka je prihvatljivo. Što Blačani misle o probnom braku i izvanbračnosti više možemo vidjeti u dokumentarcu *Probni brak* koji su snimile Lea Mileta, Barbara Vekarić i Đina Jakir.

Terenski rad, Blato i Blačani svima su ostali u lijepom sjećanju, a za neke doktorande posto-jao je dodatan razlog za zadovoljstvo. Istog dana kada je provedeno terensko istraživanje nekoli-ko kolegica branilo je sinopsise doktorskih disertacija u egzotičnom prostoru stare blagovaonice franjevačkog samostana poviše Orebića. Neki od tih sinopsisa u međuvremenu su se razvili u doktorske disertacije, koje su i obranjene.